

سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالای سلامت‌محور

علی صفاری^۱، سیدعبدالمجید اجتهادی^{۲*}

چکیده

زمینه و هدف: قاچاق کالا به عنوان یکی از مشکلات اساسی کشور مطرح می‌شود. از دلایل عمده‌ای که اهمیت این موضوع را دوچندان می‌کند، طیف گسترده و حجم زیان‌دیدگان این پدیده به خصوص در جایی است که مسئله مهم سلامت و امنیت غذایی مصرف‌کنندگان با مخاطره جدی مواجه شود. ابعاد گوناگون کمی و کیفی قاچاق کالاهای سلامت‌محور، ضررهای جانی و جسمانی مترتب بر مصرف این نوع از کالاها و گستردگی دامنه خطر ناشی از ورود، عرضه و حتی ساخت غیرقانونی این محصولات در داخل کشور و حق بر تأمین امنیت غذایی و تضمین سلامت مصرف‌کننده، لزوم اتخاذ سیاست کیفری افتراقی در قبال آن را آشکار می‌سازد.

روش: روش پژوهش حاضر، تحلیلی-توصیفی از نوع کاربردی و با استفاده از قوانین و مقررات و منابع کتابخانه‌ای و بعضی از آرای صادره توسط محاکم رسیدگی‌کننده صورت پذیرفته و جنبه آموزشی نیز دارد.

یافته‌ها و نتایج: یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که توجه ویژه به ارزش‌هایی همانند حقوق اقتصادی مصرف‌کنندگان و فعالان اقتصادی و حق بر تأمین امنیت شغلی، سرمایه‌گذاری و تجارت قانونی موجب شده تا سیاست کیفری ایران به سمت احصای بزه قاچاق کالا در زمره جرایم اقتصادی سوق پیدا کند. در نتیجه، آسیب‌ها و مخاطره‌های بسیار گسترده و ویرانگر ناشی از ورود غیرقانونی کالاهای سلامت‌محور و به خطر افتادن موضوعات مهمی چون حق بر تأمین امنیت و سلامت مواد غذایی، بهداشتی و دارویی مصرف‌کنندگان و خطرات گسترده جسمی و جانی ناشی از مصرف کالاهای سلامت که به صورت قاچاق وارد و عرضه می‌گردد و وظیفه دولت‌ها در خصوص لزوم تأمین امکان یک زندگی سالم برای شهروندان، قانون‌گذار را بر آن داشته تا با اتخاذ سیاست کیفری افتراقی و سخت‌گیرانه، با اختصاص ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به این موضوع، مرتکبین این نوع از قاچاق را مستحق تحمل مجازات‌های مربوط به قاچاق کالای ممنوع دانسته و مقررات شکلی و ماهوی خاص و متفاوتی را در بزه‌انگاری و پاسخ‌گذاری در قبال آن‌ها مقرر داشته است.

کلیدواژه‌ها: قاچاق کالا، کالای سلامت‌محور، سیاست کیفری افتراقی، مبارزه.

^۱ استادیار حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

^۲ دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی، (نویسنده مسئول) رایانامه:

● مقدمه

پدیده قاچاق از دیرباز تاکنون همواره به‌عنوان یک حرفه کاذب و پردرآمد و در عین حال آسان و کم‌هزینه برای عده‌ای سوداگر مطرح بوده است. قاچاق کالا پدیده‌ای است اقتصادی که از گذشته، وجود داشته و دولت‌ها همواره، با دید بزه به آن نگرینسته و بیش از آنکه به حل ریشه‌ای آن از طریق اصلاح سیستم اقتصادی خود بیندیشند، به فکر مبارزه با آن به‌عنوان یک جرم همانند دیگر جرایم بوده‌اند، غافل از آنکه در بسیاری از موارد نمی‌توان با جرم‌انگاری در مبارزه با آن به نتیجه مطلوب رسید. وسعت ابعاد و دامنه‌ی قاچاق کالا در طول تاریخ و سرزمین‌های گوناگون، به‌حدی بوده که در منابع گوناگون برای به تصویر کشیدن ماهیت و آثار آن از اصطلاحاتی مانند اقتصاد پنهان^۳، اقتصاد سایه^۴، اقتصاد سایه؛ اقتصاد زیرزمینی^۵ و مانند آن استفاده شده است (محسنی، ۱۳۹۲: ۲۵). قاچاق کالا امروز به‌عنوان یکی از مشکلات اساسی و بزرگ کشور مطرح می‌شود. این پدیده چنان ابعاد گوناگونی یافته و تأثیرهای منفی و مخربی گذاشته که به ناچار بخش چشم‌گیری از امکانات ملی برای مقابله با آن بسیج شده است. استمرار ارتکاب قاچاق کالا در کشور با وجود چاره‌اندیشی نهادهای مختلف (موضوع ماده ۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) که با هدف مقابله با قاچاق و رفع این معضل انجام شده، متوقف نشده، بلکه به ویژگی اقلیمی- فرهنگی برخی مناطق تبدیل شده است.^۶ به‌طوری که یکی از محققان در این خصوص می‌نویسد: «باور نمی‌کنم جوان قاچاقچی دریای توفانی را بگذارد و در یک کارخانه تولید پودر ماهی آرام و سربراه پشت ما شین بنشیند. او مانند بسیاری دیگر از

^۳ Hidden Economy.

^۴ Black Economy.

^۵ Shadow Economy.

^۶ Underground Economy.

^۷ برای بررسی این موضوع رک: دریانورد، وحیده، علت شناسی جرم قاچاق کالا در پرتو نظریه خرده‌فرهنگ‌های مجرمانه (مورد مطالعه استان هرمزگان) پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۳.

بچه‌ها و زن‌ها و جوان‌های بندری به قاچاق معتاد شده است و نمی‌تواند به سادگی از آن فاصله بگیرد» (کار، ۱۳۸۱: ۷۴).

از دلایل عمده‌ی اهمیت این موضوع، طیف گسترده و حجم زیاد زیان‌دیدگان این پدیده است «قاچاق به راستی جرمی است که هم ساحت هیئت حاکمه و هم ملت را جریحه‌دار می‌کند (بکاریا، ۱۳۸۰: ۱۲). با این وجود بررسی پیرامون آن، زمانی اهمیت مضاعف پیدا می‌کند که مسئله مهم سلامت و امنیت غذایی مصرف‌کنندگان با مخاطره جدی مواجه شود. از یک طرف این‌گونه کالاها بدون اعمال هرگونه کنترل کیفی روانه بازار مصرف می‌شوند و از طرف دیگر شرایط نامناسب حمل، انبار و توزیع آن‌ها، نگرانی‌های جدی را به دنبال دارد. قاچاق با پنهان‌کاری همراه و همزاد است. داروهای قاچاق از جمله اقلامی هستند که هم به دلیل عرضه انواع تقلبی و جعلی و هم به خاطر شرایط نامناسب نگهداری و توزیع، جان مصرف‌کنندگان را تهدید می‌کنند (پگی، چادوری و بهار، ۱۳۹۱: ۱۳۰). علاوه بر دارو، مکمل‌ها، داروهای تقویتی، لوازم و تجهیزات پزشکی، مواد و فرآورده‌های خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی و فرآورده‌های زیستی (بیولوژیک) در صورتی که بدون نظارت دستگاه‌های مسئول وارد و عرضه شوند، اثرات تخریبی همانند داروهای قاچاق را به دنبال دارند.^۸ بنابراین با توجه به اهمیت ویژه موضوع تأمین امنیت غذایی و سلامت مردم، حفاظت و حراست از سلامت عمومی و بهداشت جامعه از جمله وظایف و مسئولیت‌های خطیر دولت‌ها است. در این خصوص بند ششم از سیاست‌های کلی سلامت، بر «تأمین امنیت غذایی و بهره‌مندی عادلانه‌ی آحاد مردم از سبد غذایی سالم، مطلوب و کافی و آب و هوای پاک» تأکید کرده است. ابعاد گوناگون کمی و کیفی قاچاق کالاهای سلامت‌محور، ضررهای جانی و جسمانی مترتب بر مصرف این نوع کالاها و گسترده‌ی دامنه خطر، لزوم اتخاذ یک سیاست کیفری افتراقی در مقابله با آنها را آشکار می‌سازد. با بررسی قانون مبارزه

^۸ برای مطالعه مخاطرات بهداشتی مصرف کالاهای قاچاق سلامت ر.ک: فصیحی، حبیب‌اله، تأملی بر مخاطرات بهداشتی مصرف کالاهای قاچاق، دوفصلنامه بررسی‌های حقوقی، سال سوم، دوره جدید، شماره پنجم، بهار و تابستان ۱۳۹۲: ۷۶-۱۰۴.

با قاچاق کالا و ارز می‌توان این نگاه افتراقی را در ابعاد مختلف آن مشاهده کرد. در این مقاله ضمن تبیین مفهوم قاچاق کالای سلامت‌محور، گستره آن و تبیین ضرورت برخورد افتراقی در قبال این نوع از قاچاق کالا، به شرح جلوه‌های ماهوی و شکلی نگاه افتراقی قانون‌گذار به این موضوع پرداخته شده است.

• مبانی نظری:

۱- مفهوم‌شناسی

۱-۱- قاچاق کالا^{۱۰}

قاچاق در لغت به معنی «کاری برخلاف قانون که پنهانی انجام شود» (معین، ۱۳۸۳: ۲۶۰۷)، همچنین در معنی «پنهانی بودن، تردستی، ربودن، گریزانیدن، فراری دادن، ورود یا خروج کالا به صورت غیرقانونی، ممنوع بودن نگهداری و خرید و فروش یا تولید کالا» نیز استفاده شده است (صدری‌افشار، ۱۳۸۷: ۹۵۵). تا پیش از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز م‌صوب ۱۳۹۲/۱۰/۳، برای ارائه تعریف حقوقی این اصطلاح، مشکل جدی وجود داشت، بنابراین در اندک کتب چاپ شده باتوجه به مصادیق قاچاق کالا، تعاریف متفاوتی ارائه شده بود. قاچاق به لحاظ معیار واردکردن و خارج کردن از مرز شامل هر چیزی، از کالا گرفته تا انسان و از عتیقه‌جات گرفته تا تسلیحات، همه را دربرمی‌گیرد ولی در زبان عام اگر قاچاق به تنهایی به کار رود، بیشتر منظور قاچاق کالا است (مهدوی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۴۳). قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در یکی از اساسی‌ترین نوآوری‌های خود به این ابهامات پایان داده و در بند الف ماده یک، قاچاق کالا و ارز را به صراحت تعریف کرده است. در عین حال این تعریف را نمی‌توان تعریفی جامع و مانع قلمداد کرد. زیرا آنچه در این تعریف موضوعیت دارد، نقض تشریفات قانونی مربوط به «ورود و خروج کالا» است و حال این‌که در برخی مصادیق مندرج در همین قانون، از جمله فعل «ساخت» کالاهای سلامت که موضوع مقاله حاضر است، ورود

¹⁰ Good Smuggling.

^{۱۱} «قاچاق کالا و ارز. هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و براساس این قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد...».

و خروجی صورت نمی‌گیرد بلکه صرف ساخت این کالاها در کشور به ترتیب غیرمجاز و قاچاق تلقی شده است (تبصره ۱ ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز)

۱-۲- کالای سلامت محور

بر اساس بند ب ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز: به «هر شیء که در عرف، ارزش اقتصادی دارد» کالا اطلاق می‌شود. کالای سلامت محور به کالاهایی اطلاق می‌شود که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از نظر ضوابط بهداشتی با سلامت انسان مرتبط است که از جمله می‌توان پوشاک و کفش و وسایل اسباب بازی را نیز از این منظر کالای سلامت محور تلقی کرد. ولی آنچه در این مقام مورد بحث بوده و به‌عنوان کالای سلامت محور مورد توجه خاص قانون‌گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز قرار گرفته، کالاهای موضوع ماده ۲۷ این قانون بوده که سازمان غذا و دارو، نظارت بر واردات و عرضه و مصرف آن در داخل کشور را بر عهده دارد. بنابراین برخی از کالاهای سلامت محور که در حوزه مسئولیت وزارت جهاد کشاورزی هستند مانند گندم، حبوبات، خشکبار، میوه‌ها و... هرچند عنوان غذا بر آنها منطبق است، ولی چون مواد یا فرآورده نبوده و از حوزه نظارتی سازمان غذا و دارو خارج هستند، موضوع این مقاله قرار نمی‌گیرند. این کالاها در صورتی که به‌صورت قاچاق وارد یا صادر شده، و یا پس از ورود غیرقانونی، حمل و نقل، نگهداری، عرضه یا به فروش برسند، مشمول احکام و مقررات قاچاق کالای مجاز مشروط هستند. بر این اساس منظور ما از کالای سلامت محور در این مقام، «کالاهای اشاره شده در ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز شامل: مواد و فرآورده‌های دارویی، فرآورده‌های زیستی (بیولوژی یک) مکمل‌ها، ملزومات و تجهیزات پزشکی، مواد و فرآورده‌های خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی» است که واردات و یا ساخت آنها نیازمند اخذ مجوز خاص از وزارت بهداشت (سازمان غذا و دارو) هستند.

۳-۱- کالاهای سلامت محور قاچاق

باتوجه به تعریفی که از قاچاق کالا بیان شد برای تحقق قاچاق در کالاهای سلامت محور لازم است تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج و یا ساخت این نوع از کالاها نقض شده و همچنین رفتار پادشده طبق قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و یا سایر قوانین از جمله قانون امور گمرکی، قاچاق محسوب شده و برای آن مجازات تعیین شده باشد. انواع کالا در قوانین مختلف از جمله قانون مقررات صادرات و واردات^{۱۲} و قانون امور گمرکی^{۱۳} به کالای ممنوع، مجاز و مجاز مشروط تقسیم و تعریف شده است. قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز یک نوع دیگر با عنوان «کالای یارانه‌ای» به سه نوع قبلی اضافه کرده ولی بدون ارائه تعریفی از آن فقط نسبت به تعیین مجازات خاص برای مرتکبان آن اقدام کرده است.^{۱۴} کالاهای سلامت محور جزء کالای مجاز مشروط بوده و هرچند برخی اقلام آن همانند «دارو»، یارانه‌ای محسوب می‌شوند، ولی مجازات آن بجز در موارد موضوع تبصره ۴ الحاقی به ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوب ۹۴/۷/۲۱، به ترتیب مقرر در ماده ۲۷ این قانون تعیین و اعمال می‌شود. از طرفی با این توصیف و برخلاف برداشت برخی از نویسندگان (زراعت، ۱۳۹۱: ۲۰۶)، کالاهای سلامت محور موضوع ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز جزء کالاهای ممنوع محسوب نمی‌شوند بلکه کالای مجاز مشروطی هستند که قانون‌گذار با اتخاذ سیاست کیفری افتراقی و سخت‌گیرانه، با احراز شرایطی آنها را مشمول مجازات قاچاق کالاهای ممنوع موضوع ماده ۲۲ این قانون قرار داده است و این احاله مجازات و به عبارتی مجازات عاریتی، موجب تغییر نوع کالا از مجاز مشروط به ممنوع نخواهد شد. زیرا کالاهای ممنوع، کالاهایی هستند که ممنوعیت آنها به موجب قانون تعیین و تصریح شده باشد، از طرفی اگرچه برخی کالاهای سلامت، جعلی، تقلبی، غیربهداشتی و غیراستاندارد هستند و بیشتر کالاهای قاچاق سلامت واجد چنین ویژگی‌هایی

^{۱۲} ر.ک: ماده ۲ قانون مقررات صادرات و واردات، مصوب ۱۳۷۲/۷/۴ مجلس شورای اسلامی.

^{۱۳} ر.ک: بندهای ع، غ و ف ماده ۱ قانون امور گمرکی، مصوب ۱۳۹۰/۸/۲۸.

^{۱۴} ر.ک: بندهای ث، ج و چ ماده ۱ و عنوان فصل سوم و بند پ ماده ۱۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز.

هستند، ولی نمی‌توان به‌صرف داشتن چنین وصفی آنها را قاچاق و مشمول مقررات موضوع ماده ۲۷ قرار داد، بلکه لازم است، این نوع کالاها به‌صورت قاچاق وارد کشور شده یا از کشور خارج شود و یا این‌که بدون اخذ مجوزهای لازم در داخل کشور ساخته شده باشند. بدیهی است، باتوجه به مقررات قانونی، حمل و نقل، عرضه، فروش و نگهداری چنین کالاهایی نیز قاچاق محسوب و مشمول مقررات و مجازات موضوع ماده ۲۷ قرار می‌گیرند.

۴-۱- گستره و عوامل قاچاق کالای سلامت محور

ضررهای ناشی از ورود و عرضه کالاهای قاچاق و اثرات سوء و مخرب آن بر هیچ شخص، نهاد و سازمانی پوشیده نیست. سال‌ها است که قاچاق کالا، اقتصاد کشور را در معرض تهدید قرار داده است. آثار زیان‌بار آن، در تمامی حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی گسترده بوده و به نوعی همه این حوزه‌ها را در معرض فساد و تباهی قرار داده است. با ورود کالاهای قاچاق تولید ملی ضربه می‌خورد، سودآوری و درنهایت سرمایه‌گذاری در بخش تولید داخلی کاهش می‌یابد. کاهش سرمایه‌گذاری نیز باعث کاهش اشتغال می‌شود و میزان بیکاری را افزایش خواهد داد. با افزایش بیکاری، بحران‌های اجتماعی افزایش می‌یابد و درنهایت امنیت ملی به خطر می‌افتد. هدف و انگیزه اصلی قاچاق سودآوری است و قاچاقچیان برای نیل به این هدف تمامی اصول اخلاقی، ملی و مذهبی را زیر پا می‌گذارند (سیف، ۱۳۸۷: ۸۳). قاچاق کالاهای سلامت، علاوه بر ضررهای مالی و مادی، سلامت مردم را نیز به‌صورت جدی تهدید می‌کند. در سال‌های اخیر با افزایش استفاده از مواد آرایشی توسط خانم‌ها در ایران، رشد بیماری سرطان سینه نیز تا حد قابل توجهی بالا رفته است (وحیدی‌نیا، ۱۳۹۱: ۱۵). درصد بالایی از بیماران پوستی را کسانی تشکیل می‌دهند که از لوازم آرایشی تقلبی و قاچاق خارجی استفاده می‌کنند (فصیحی، ۱۳۹۲: ۸۷). داروهای قاچاق از جمله اقلامی هستند که هم به‌دلیل عرضه انواع تقلبی و جعلی و هم به‌خاطر شرایط نامناسب نگهداری و توزیع، جان مصرف‌کنندگان را تهدید می‌کنند. گفته شده قاچاق دارو پس از مواد مخدر و اسلحه، وحشتناک‌ترین نوع

قاچاق است، چرا که سلامتی و جان انسان‌ها را به شدت و به سرعت در معرض خطر قرار می‌دهد (فصیحی، ۱۳۸۹: ۱۸).

طبق آمار ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۹۴^{۱۵} حجم قاچاق دارو ۲۰۰ میلیون دلار، تجهیزات پزشکی ۳۰۰ میلیون دلار، لوازم آرایشی و بهداشتی ۱/۳ میلیارد دلار و مواد خوراکی و آشامیدنی ۱/۴ میلیارد دلار است.

باتوجه به آثار زیان‌بار کالاهای قاچاق سلامت و چالش‌های اساسی این نوع از قاچاق کالا که موجب تهدید سلامت عمومی جامعه می‌شود، اقدامات گسترده‌ای در چند سال اخیر برای مقابله با قاچاق این اقلام صورت پذیرفته به طوری که حجم کشفیات قاچاق کالای سلامت‌محور که در سال ۹۱ جمعاً ۲۹۵ میلیارد ریال بوده، در سال ۹۴ به حدود ۱۶۸۹ میلیارد ریال رسیده که از این میزان کشفیات؛ ۷۹۸ میلیارد ریال داروی قاچاق، ۸۴۴ میلیارد ریال لوازم آرایشی و بهداشتی و ۴۷ میلیارد ریال آن را نیز مواد غذایی اعم از خوراکی و آشامیدنی تشکیل می‌دهد.

برخی از عواملی که موجب تمایل مصرف‌کننده به خرید کالاهای سلامت‌محور قاچاق و موجد تقاضا برای عرضه آن می‌شود عبارت‌اند از: کیفیت محصولات خارجی، تنوع بسیار زیاد تولیدات خارجی و زیبایی در طرح و رنگ، محدودیت تولید برخی از این اقلام در داخل کشور همانند لوازم آرایشی و بهداشتی و داروهای تقویتی و تحریک جنسی، تجویز پزشکان به لزوم استفاده از برخی اقلام دارویی که در فهرست داروهای مصوب سازمان غذا و دارو وجود ندارند، قیمت بالای محصولات داخلی با مشابه خارجی و به‌خصوص فرهنگ مصرف کالای خارجی و ...

۲- ضرورت برخورد افتراقی در قبال قاچاق کالاهای سلامت‌محور

۲-۱- بازخوانی سیاست‌گیری افتراقی کالاهای سلامت‌محور

^{۱۵} ر.ک: گزارش ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز در خصوص برنامه پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالای سلامت‌محور مصوب دی ماه ۱۳۹۵.

حقوق کیفری نوین بر پایه یک سلسله اصول کلی، باتوجه به زمینه‌ها و نیازهای احتمالی، اقتصادی و فرهنگی و وقت جوامع، اقدام به جرم‌انگاری و کیفرگذاری کرده است (نجفی‌ابرنندآبادی، ۱۳۹۵: ۵۳)، این اصول و انگاره‌ها مطلق و غیر قابل انعطاف بوده به طوری که معتقداند اصول‌گرایی کیفری سنتی، نقطه اوج تحولات حقوق کیفری است (پاک‌نیت، ۱۳۹۳: ۱). بنابراین فرآیند افتراقی‌سازی سیاست جنایی، ضمن متحول کردن اصول و راهبردهای آن، به متکثر شدن گفتمان سیاست کیفری قانون‌گذار - مفهوم مضیق سیاست جنایی - در قلمرو حقوق کیفری ماهوی و شکلی انجامید (نجفی‌ابرنندآبادی، ۱۳۹۵: ۵۴-۵۵). در این تحول باتوجه به فنی و تخصصی شدن جرایم و رفتارهای مجرمانه، گاه نوع جرم ارتكابی و شدت و ضعف اثرات و پیامدهای آن بر جامعه، معیار و محور افتراقی‌سازی قرار گرفته، گاه بزه‌کاران از جهت خطرناکی و یا با نگاه حمایتی و انعطافی جلب توجه کرده‌اند.

ارزش‌هایی که پدیده قاچاق کالا آنها را مورد لطمه قرار می‌دهد چندجانبه هستند. این ارزش‌ها عبارت‌اند از حقوق اقتصادی مصرف‌کنندگان و فعالان حرفه‌ای، امنیت اقتصادی، سلامت همگانی، حق بر امنیت شغلی، سرمایه‌گذاری و تجارت قانونی، و حق بر تأمین سلامت مواد غذایی و بهداشتی. توجه ویژه قانون‌گذار به همین ارزش‌ها بود که، قاچاق کالا را از مصادیق «جرایم اقتصادی» محسوب کرد (ماده ۵۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). جرایم اقتصادی با استفاده از روش‌های پیچیده و جدید ارتكاب می‌یابند. روش‌های ارتكاب این جرایم با تغییر شکل اساسی مواجه شده است. این تفاوت‌ها، دگرگونی‌هایی را در حقوق کیفری ایجاد کرده که به نوبه خود نیازمند ساماندهی مجدد حقوقی و به عبارت دیگر روزآمدسازی آن است (مهدوی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۵۷). جرایم اقتصادی برخلاف جرایم خشونت‌آمیز، ویژگی‌های خاص خود را دارد. این ویژگی‌ها ضرورت اتخاذ سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالا که از جرایم شاخص اقتصادی است را نمایان می‌کند. «این رویکرد چه در بُعد جرم‌شناختی و چه در بُعد کیفری، از چند سال پیش به این سو در گفتمان مسئولان قضایی، اجرایی و تقنینی کشور به‌ویژه قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز م‌شهود

است» (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۱۴۷). با این وجود صرف نظر از آثار مخرب اقتصادی قاچاق، آسیب‌ها و مخاطرات بسیار گسترده و ویران‌گر ناشی از ورود غیرقانونی و قاچاق کالاهای سلامت‌محور، که دامن‌گیر مصرف‌کنندگان می‌شود موجب شد تا برخلاف گذشته که مقررات کیفری یکسانی برای برخورد با قاچاق کالا وجود داشته، قانون‌گذار در قانون م‌صوب سال ۱۳۹۲، در خصوص مقابله با قاچاق کالاهای سلامت، حساسیت بیشتری معمول دارند. به طوری که با اتخاذ سیاست کیفری افتراقی و سخت‌گیرانه، مقررات شکلی و ماهوی متفاوتی را برای مقابله با این بزه وضع و تصویب کرده است تا بزه‌کاران این نوع از قاچاق کالا، مستحق تحمل مجازات‌های مربوط به قاچاق کالای ممنوع باشند.

۲-۲- رویکرد قانون‌گذار در اتخاذ سیاست کیفری افتراقی در مقابله با قاچاق کالای

سلامت‌محور

بررسی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، نشان‌گر اتخاذ سیاست کیفری سخت‌گیرانه در بزه‌انگاری و پاسخ‌گذاری به این پدیده است. این سخت‌گیری بیشتر با نگاه بزه‌دیده‌محوری و با رویکرد حمایت از مصرف‌کنندگان بوده و از طرفی با خطرناک دانستن بزه‌کاران این نوع از بزه، با الهام از نظریه عدالت استحقاقی و عدالت سنجشی یا مدیریت خطر جرم، هم در بزه‌انگاری رفتارهای مرتکبان و هم در تعیین کیفر، نگاهی کاملاً افتراقی و سخت‌گیرانه داشته است که در ادامه به بیان جلوه‌های ماهوی و شکلی آن خواهیم پرداخت.

• روش:

این پژوهش، از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، اسنادی است. پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای، منابع اینترنتی، مقاله‌ها، پژوهش‌های لاتین و فارسی و مطالعه اسناد مرتبط با قاچاق انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری است و در این راستا قوانین موضوعه ایران مورد تحلیل قرار گرفته است.

پژوهش‌های دانش انتظامی
 فصلنامه علمی-پژوهشی
 رتال جامع علوم انسانی

• یافته‌ها:

۱- جلوه‌های سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالاهاى سلامت‌محور

۱-۱- جلوه‌های ماهوی افتراقی شدن

۱-۱-۱- افتراقی شدن بزه‌انگاری

هرچند به‌طور اساسی نگاه قانون‌گذار به بزه قاچاق کالا، نگاهی افتراقی بوده که تصویب قانون خاص بدین‌منظور، بهترین دلیل بر صحت و درستی چنین ادعایی است، ولی چنانچه بیش از این بیان شد می‌توان گفت که در خصوص قاچاق کالای سلامت، به‌نوعی افتراقی مضاعف است. تا پیش از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، قاچاق کالا فقط با یک عنوان کلی قاچاق، بزه‌انگاری شده بود، و در این بین حتی تفاوتی میان قاچاق کالای ممنوع با غیر آن وجود نداشت. قانونگذار در سال ۱۳۹۲، کالاها را به کالای ممنوع، مجاز، مجاز مشروط و یارانه‌ای تقسیم کرد. در این بین کالاهاى سلامت، کالای مجاز مشروط محسوب می‌شوند ولی بنا به جهات پیش‌گفته با اختصاص یک ماده مستقل، در عمل تفاوتی اساسی در بزه‌انگاری این نوع از کالاها قائل شده است. حتی برای قاچاق تلقی کردن برخی از مصادیق و رفتارها، از حدود ترسیم شده در تعریف مندرج در بند الف ماده ۱ و مصادیق تخلف‌انگاری شده طی ماده ۲ قانون، فراتر رفته و مواردی را بزه‌انگاری کرده که در تعریف قاچاق کالا نمی‌گنجند.

یکی از جلوه‌های سیاست کیفری افتراقی در مقابله با قاچاق کالا نگاه متفاوت قانون‌گذار در نوع بزه‌انگاری و تقسیم آن به جرم و تخلف است به‌طوری‌که برخی از رفتارهای مرتکبان را جرم و در صلاحیت مراجع قضایی قرار داده و برخی را به‌عنوان تخلف تلقی و صلاحیت رسیدگی به آنها را به تعزیرات حکومتی واگذار کرده است. در عین حال معیار و ضابطه خاصی برای این تفکیک بیان نشده است. بنابراین از این حیث، چه‌بسا ایراد نداشتن سیاست کیفری مشخص و تعبیر به سیاست کیفری سرگردان، دور از واقعیت نیست،

۱۶ ر.ک: نوربها، رضا، سیاست جنایی سرگردان، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق شهید بهشتی، شماره

همین نحوه اقدامات را می‌توان یکی از مصادیق افتراقی شدن بزه‌انگاری دانست. قانونگذار در برخی از موارد کلمه جرم و تخلف را در کنار هم در یک ماده به کار برده است. بزه‌انگاری رفتار مرتکبان نیز در قاچاق کالاهای سلامت، متفاوت از سایر اقلام کالایی است. این تفاوت از دو حیث قابل توجه است: یکی از نظر اینکه برخلاف سایر کالاها که رفتار بزه‌انگاری شده مرتکبان در مواد مختلف از جمله در مواد مربوط به تعیین مجازات بیان شده و مصادیق آن نیز در ماده ۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون امور گمرکی به‌ویژه ماده ۱۱۳ آن درج شده، درخصوص کالای سلامت نوع رفتار ارتكابی در ماده ۲۷ به‌صورت خاص و مستقل از سایر اقلام کالایی، بزه‌انگاری شده است. این در حالی است که در قوانین و مقررات قبل از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، چنین موضوعی وجود نداشته و در قانون اخیر نیز این نحوه قانون‌گذاری بجز در مورد اقدام به صدور حیوانات و موجودات آبی (ماده ۲۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) و موارد مربوط به خاویار و ماهیان خاویاری (ماده ۲۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) که قانون‌گذار به ذکر نوع رفتار به‌صورت احصایی اقدام کرده، بی‌سابقه بوده است. رفتارهای مرتکبان که در این خصوص بزه‌انگاری شده است عبارت‌اند از: واردکردن، صادرکردن (صدر ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز)، حمل، نگهداری، عرضه و فروش کالاهای سلامت قاچاق (تبصره ۱ ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

از طرفی قانون‌گذار با به‌کاربردن کلمه «اقدام به» در صدر این ماده، برخلاف رویه اتخاذی درخصوص دیگر اقلام کالایی حتی کالاهای ممنوعه به‌نوعی شائبه توسعه دایره بزه‌انگاری رفتارهای مرتکبان را ایجاد کرده است. در چنین فرضی برای تحقق رفتار مجرمانه نیاز به انجام واردات و یا صادرات به‌صورت کامل نبوده بلکه فقط «اقدام» به‌این عمل برای بزه‌کار شناختن افراد متخلف و تحمیل مجازات‌های مربوط کفایت می‌کند. چنین برداشتی با این دیدگاه که «در جرایم اقتصادی برخلاف سایر جرایم، قانون‌گذار صرف تهیه مقدمات ارتکاب جرم را جرم‌انگاری نموده و قائل به مجازات آن است» مطابقت دارد (مهدوی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۷۴-۱۷۳).

بزه قاچاق کالا‌های سلامت در موارد زیر جرم‌انگاری و در غیر آن تخلف محسوب شده است:

۱- ارتکاب قاچاق کالای سلامت به صورت سازمان‌یافته؛ ۲- شخص مرتکب، قاچاقچی حرفه‌ای تلقی شود؛

۳- مواردی که مرتکب قاچاق کالای سلامت‌محور از کارکنان اشخاص حقوقی وابسته به دولت یا مأمور به خدمات عمومی و یا مأموران و کارکنان دستگاه‌های مسئول مبارزه با قاچاق باشند؛ ۴- در جایی که کالای سلامت‌محور؛ مواد و فرآورده‌های دارویی، فرآورده‌های زیستی (بیولوژیک) مکمل‌ها، ملزومات و تجهیزات پزشکی بوده و ارزش کالا بیش از یکصد میلیون ریال باشد و ۵- در مواردی که کالا‌های سلامت‌محور مواد و فرآورده‌های خوراکی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی بوده و ضمن اینکه غیرقابل مصرف اعلام شده، دارای ارزش بیش از یکصد میلیون ریال باشند.

۱-۱-۲- افتراقی شدن پاسخ‌گذاری

پیش از این و در بحث از ضرورت برخورد افتراقی گفتیم که تحولات حقوق کیفری و ورود جرایم جدید به موازات تحولات اجتماعی، صنعتی و فن‌آورانه و علمی، موجب تغییر نگرش اندیشمندان حوزه حقوق کیفری مبنی بر لزوم پایان دادن به «برخورد یکسان با بزه‌کاری» شد. طبیعتاً متنوع شدن جرایم، بزه‌کاران و بزه‌دیدگان، مستلزم متنوع کردن پاسخ‌های حقوق کیفری است. بنابراین عدالت اقتضا می‌کند که حقوق کیفری با رویکردهای واقع‌بینانه، پاسخ‌های خود را برپایه این تحولات و ضرورت‌ها و متناسب با آنها، تغییر دهد و انتخاب کند.

پاسخ به جرایم اقتصادی یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعات مربوط به این جرایم است به‌گونه‌ای که جرایم اقتصادی هیچ‌گاه با کیفرهایی که قانون‌گذار برای آن پیش‌بینی کرده، تناسب واقعی نداشته است (مهدوی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۹۶). توسل به مجازات در جرایم اقتصادی منتهی به کسب نتایج مورد انتظار نمی‌شود. قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲، در همین راستا با وجود به‌کاربردن کلمه «مبارزه» در عنوان قانون و به‌نوعی دشمن و

غیرخودی پنداشتن مرتکبان آن، بعد از ذکر تعاریف، مصادیق و تشکیلات، به جای پرداختن به جرایم، واکنش‌ها و تدابیر قهرآمیز، همانند کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با فساد، در فصل مستقل یازده ماده‌ای به پیشگیری از قاچاق پرداخته و به‌نوعی با صدای رسا، این پیام را منتقل کرده که تنها سرمایه‌گذاری برابر در حوزه پیشگیری و مجازات می‌تواند موج نگران‌کننده جرایم اقتصادی را در درازمدت مهار کند (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۱۶۴-۱۶۳). قانون‌گذار در عین حال که موضوع پیشگیری را در مقابله با قاچاق کالا، مقدم و مهم دانسته، در واکنش کیفری به‌ویژه در قبال قاچاق کالاهای سلامت با اتخاذ رویکرد سخت‌گیرانه در پاسخ‌گذاری، افتراقی شدن سیاست کیفری در این خصوص را نیز به‌منصه ظهور رسانیده است (م ۷۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). در ادامه مصادیق سیاست کیفری سخت‌گیرانه که بیشتر برای حمایت کیفری تشدید^{۱۷} از بزه‌دیدگان قاچاق کالای سلامت، اتخاذ شده است را مطرح می‌کنیم:

۱- کیفرگذاری افتراقی در تعیین نوع مجازات قانونی برای مرتکبان: کالاهای سلامت‌محور جزء کالاهای مجاز مشروط است، قانون‌گذار مجازات مرتکبان قاچاق این نوع کالا را براساس بند ب ماده ۱۸ قانون، علاوه بر ضبط کالا، جریمه نقدی معادل یک تا سه برابر ارزش کالا تعیین کرده است؛ در عین حال به صراحت ماده ۲۷، قاچاق کالای موضوع این ماده، مشمول مجازات قاچاق کالای ممنوع مندرج ماده ۲۲ قانون است. با این وجود قانون‌گذار در کیفرگذاری این نوع از کالاها، نگاه افتراقی خود را حفظ کرده به‌طوری‌که باتوجه به ارزش کالا و قابلیت یا عدم قابلیت مصرف آن نیز نوع مجازات تعیینی متفاوت است.

۲- تعیین مجازات قاچاق کالای ممنوع برای ساخت بدون مجوز کالاهای سلامت در داخل کشور (تبصره ۱ ماده ۲۷ و ماده ۲۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

^{۱۷} کیفرگذاری افتراقی نوع دیگر حمایت از بزه‌دیده است که به دو شکل ساده و تشدید انجام می‌پذیرد. در شکل تشدید، حمایت کیفری از بزه‌دیدگان با تشدید ضمانت اجرایی کیفری صورت می‌پذیرد. رک: شمعی، مجد (۱۳۹۲). درآمدی بر جرم‌انگاری و جرم‌زدایی، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۷۴.

۳- تعیین مجازات‌های شدید از جمله جریمه نقدی، حبس و شلاق برای قاچاق کالا‌های سلامت به صورت سازمان‌یافته یا حرفه‌ای (مواد ۲۹، ۲۸ و ۳۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

۴- تعیین مجازات‌های مقرر در قانون مجازات اخلال‌گران در نظام اقتصادی مصوب ۱۳۶۹/۹/۱۹ (که با احراز شرایطی اعدام است) برای اشخاصی که به قصد مقابله با نظام مرتکب قاچاق کالای سلامت‌محور شوند (ماده ۳۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) در این خصوص فرق نمی‌کند که ارتکاب قاچاق به صورت انفرادی یا سازمان‌یافته انجام پذیرد.

۵- تعیین مجازات محارب یا مفسد فی الارض برای مرتکب قاچاق کالای سلامت در مواردی که مرتکب با علم و عمد، عواید و سود حاصل از قاچاق کالا را به نحو مستقیم یا غیرمستقیم برای تأمین مالی تروریسم و تقویت گروه‌های معاند و اقدام علیه امنیت ملی کشور هزینه کند (ماده ۳۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

۶- تشدید مجازات مرتکبان با توجه به سمت و رابطه استخدامی آنها: بر این اساس مأموران دستگاه‌های کاشف یا وصول درآمدهای دولت که خود مرتکب قاچاق شوند و یا از تعقیب مرتکبان قاچاق خودداری و یا برخلاف قوانین و مقررات عمل کنند علاوه بر مجازات‌های قاچاق کالا حسب مورد، به مجازات مختلس نیز محکوم می‌شوند (ماده ۳۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و تبصره ۱ و ۲ آن).

۸- ممنوعیت تخفیف و تعلیق مجازات جزای نقدی مرتکبان قاچاق کالای سلامت: یکی از تدابیر قانون‌گذار در مقابله با جرایم اقتصادی، ممنوعیت استفاده از معاذیر قضایی تخفیف و یا تعلیق مجازات مرتکبان است. این موضوع در راستای سیاست کیفری قطعیت اجرای مجازات برای اثرگذاری بر مرتکبان اتخاذ می‌شود. رأی وحدت رویه شماره ۵۸۷ تاریخ ۱۳۷۲/۱۰/۱۴ هیئت عمومی دیوان عالی کشور^{۱۸} ماده ۹ دستورالعمل نحوه رسیدگی به پرونده‌های قاچاق کالا و ارز موضوع تبصره ۱ ماده ۴ قانون نحوه اعمال تعزیرات حکومتی

^{۱۸} مجموعه قوانین و مقررات قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، میزان، ۱۳۸۸: ۳۸ و ۱۰۱-

راجع به قاچاق کالا و ارز مصوب رئیس قوه قضاییه، نشان‌گر ممنوعیت تخفیف و تعلیق در قوانین قبلی است. این رویه به صراحت در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مورد تأکید قانون‌گذار قرار گرفت. به موجب ماده ۷۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز «جزای نقدی مقرر در این قانون از سوی مرجع رسیدگی‌کننده قابل تعلیق و تخفیف نیست و مجازات‌های حبس و شلاق در جرایم قاچاق کالاها ممنوعه، حرفه‌ای و سازمان‌یافته موضوع این قانون نیز قابل تعلیق نیست» بنابراین فقط مجازات حبس که مجازات اصلی برای مرتکبان قاچاق کالاها ممنوع، حرفه‌ای و سازمان‌یافته است، قابلیت تعلیق را دارد ولی مجازات جزای نقدی به‌طور کلی قابل تعلیق و یا تخفیف نیست.

۹- امکان اعمال مجازات تکمیلی خاص برای مرتکبان: هرچند در ماده ۶۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز اعمال مجازات تکمیلی به قانون مجازات اسلامی ارجاع شده است ولی به‌موجب ماده ۶۹ به مرجع رسیدگی‌کننده اختیار داده است تا با توجه به شرایط، نحوه، دفعات ارتکاب جرم و شخصیت مرتکب علاوه بر مجازات‌های اصلی مقرر در قانون، مرتکب را به‌عنوان تکمیل مجازات، به یک یا چند مورد از محرومیت‌های مندرج در این ماده که مرتبط با فعالیت‌های بازرگانی و تجاری است، محکوم کند.

۲-۲- جلوه‌های شکلی افتراقی شدن

باتوجه به پیچیدگی جرایم اقتصادی و این‌که افراد بزه‌کار برای پیشبرد اهداف مجرمانه خود از فن‌آوری پیشرفته استفاده می‌کنند، غالباً شیوه‌های سنتی گردآوری دلایل و مدارک جرم به نتایج قانع‌کننده‌ای منتهی نمی‌شود. بنابراین، پیش‌بینی روش‌های جدیدتری لازم است (مهدوی‌پور، ۱۳۹۵: ۵۳۸) در این راستا رویکرد قانون‌گذار درخصوص مراحل کشف، تعقیب، رسیدگی و اجرای احکام پرونده‌های قاچاق و از جمله قاچاق کالای سلامت نیز متفاوت از سایر جرایم است. اولین جلوه افتراقی‌سازی سیاست کیفری در دادرسی پرونده‌های قاچاق کالا و ارز، ماده ۵۱ این قانون است. براساس این ماده «در کلیه مواردی که شرایط و ضوابط دادرسی در این قانون پیش‌بینی نشده است، مطابق قانون آیین دادرسی رفتار می‌شود» بنابراین تا جایی که آیین دادرسی در این قانون بیان شده باشد، مجوزی برای

مراجعه به قانون آیین دادرسی کیفری، وجود ندارد و به‌طور طبیعی در کلیه مواردی که حکم خاصی برای شرایط و ضوابط دادرسی پرونده‌های قاچاق وجود داشته باشد، هرکدام به تنهایی جلوه‌ای از افتراقی شدن سیاست کیفری در این خصوص است که در ادامه به شرح آنها می‌پردازیم.

۲-۱- توسعه کاشفان کالای قاچاق سلامت‌محور و اختیارات آنها:

طبق قانون آیین دادرسی کیفری، کشف جرم و حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، از وظایف ضابطان دادگستری است (ماده ۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری) ولی علاوه بر ضابطان، براساس بند الف ماده ۳۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی باتوجه به وظایف ذاتی خود، درخصوص کالاهای قاچاق سلامت، کاشف محسوب می‌شود. وزارت بهداشت طبق بند الف ماده ۱۰ قانون مکلف به ایجاد ساختار سازمانی مناسب و تخصصی برای پیگیری و هماهنگی تمام امور مربوط به مبارزه با قاچاق از جمله کشف کالاهای قاچاق مرتبط شده است. مراجع کاشف که به ضابطین و غیرضابط تقسیم می‌شوند وظایف و اختیاراتی را دارا است که برای اعمال آنها نیازی به دستور مقام قضایی یا تعزیراتی ندارند. وظایف و اختیارات عام کاشفیان اعم از ضابط و کاشف غیرضابط عبارت است از: بازرسی، کشف و توقیف کالا، اعلام جرم یا تخلف به مراجع رسیدگی‌کننده. تحویل بلافاصله کالاهای کشف شده به سازمان جمع‌آوری و فروش اموال تملیکی (ماده ۵۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). این در حالی است که کالاهای غیرقاچاق طبق قانون در محل مناسبی که ازطرف دادگستری برای این منظور تعیین می‌شود، نگهداری می‌شود (ماده ۱۴۷ قانون آیین دادرسی کیفری) تکلیف به ارزش‌گذاری اولیه کالاهای مکشوفه (ماده ۲۱، ۵۳ و ۶۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). اختیار تشخیص احراز قاچاق بودن کالا و عدم آن در مرحله کشف، و تصمیم به ضبط یا استرداد آن بدون نیاز به حکم مرجع رسیدگی‌کننده درخصوص کالاهای سلامت موضوع بند ب ماده ۲۷ که قابل مصرف انسانی تشخیص داده شود (اعطای جایگاه قاضی به کاشف) (ماده ۲۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) و اعلام

احتمال سازمان‌یافته بودن جرم ارتكابی، تعلق کالا یا عواید و سود حاصل از آن به شخص یا اشخاصی غیر از متهم و اعلام سابقه‌دار بودن متهم قاچاق (ماده ۳۸). از طرفی اختیارات و تکالیف ویژه‌ای را نیز برای ضابطان مقرر داشته که عبارت‌اند از:

توقیف اموال مکشوفه و وسایل حمل و نقل و پلمپ محل نگهداری کالاهای قاچاق (ماده ۴۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) تکلیف به شناسایی شبکه‌های اصلی قاچاق، گروه‌های سازمان‌یافته و دارایی آنها و تشکیل پرونده برای آنها با هماهنگی مرجع ذی صلاح قضایی (ماده ۳۹ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) تکلیف به شنا سایی و توقیف اموال قاچاقچیان متواری (ماده ۴۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

۲-۲-۲- جلوه‌های افتراقی‌شدن دادرسی و رسیدگی به پرونده‌های قاچاق کالای سلامت‌محور

سیاست کیفری افتراقی در این خصوص شامل قرارهای تأمین کیفری، ادله اثبات جرم و تخلف، لزوم تسریع در رسیدگی، اعطای اختیارات خاص به مراجع اداری، اختصاص شعب خاص و ویژه، قطعی بودن آرا و مواردی از این قبیل است که در ادامه به توضیح مختصر آنها می‌پردازیم:

۱- متعدد شدن مراجع ذی صلاح برای رسیدگی: «قانون‌گذاران کیفری به دلیل پیچیده شدن جوامع و فنی و تخصصی شدن رفتارهای مجرمانه بیشتر به دنبال آن هستند که نهادهای اداری و اجرایی را واجد اختیارات نسبتاً گسترده در قلمرو کیفری کنند. تأکید بر جرم‌زدایی (و قضازدایی و تمایل قانون‌گذاران بر تخلف‌انگاری به جای جرم‌انگاری) و به طور کلی آموزه‌های الفագرایانه، زمینه را برای اداری شدن بسیاری از موضوعات کیفری فراهم کرده است» (پاک‌نیت، ۱۳۹۳: ۲-۳) در این راستا هرچند برابر اصول متعدد قانون اساسی از جمله اصل ۱۵۶؛ مرجع رسمی رسیدگی به شکایات و تظلمات دادگستری است، با این وجود، قانون‌گذار برای رسیدگی به جرایم و تخلفات اقتصادی علاوه بر مراجع قضایی دادگستری، برخی مراجع دیگر که اداری و حداکثر شعبه قضایی محسوب می‌شوند را واجد صلاحیت دانسته است. در خصوص رسیدگی به جرایم و تخلفات قاچاق کالای سلامت‌محور نیز،

مراجع متعددی ذی صلاح شناخته شدند. ولی موضوع قابل توجه این است که در قانون مبارزه با قاچاق، عمده صلاحیت رسیدگی به پرونده‌های متشکله به مراجع غیرقضایی واگذار شده به طوری که برخی معتقداند که در این خصوص جعل اصل صورت گرفته است.^{۱۹} زیرا قانون‌گذار عمده مصادیق را تخلف محسوب کرده و موارد جرم‌انگاری شده بسیار محدود است. این موضوع از عبارت قسمت دوم ماده ۴۴ قانون قابل استنباط است «سایر پرونده‌های قاچاق تخلف محسوب و رسیدگی به آنها در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است».

باتوجه به اینکه صلاحیت‌های مرجع قضایی و سازمان تعزیرات به مناسبت در مباحث قبلی ذکر شد از تکرار خودداری می‌کنیم و فقط شرایط صلاحیت مراجع کاشف موضوع ماده ۳۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز اعم از ضابط و غیر آن که با احراز شرایطی اختیار و تکلیف، اعمال مجازات «فقط ضبط کالای» سلامت به نفع دولت را دارند بیان می‌شود. این شرایط عبارت‌اند از: الف- کالا از انواع کالاهای موضوع بند ب ماده ۲۷ باشد. ب- طبق نظریه وزارت بهداشت، قابل مصرف انسانی تشخیص داده شود. پ- ارزش آن حداکثر تا ده میلیون ریال باشد. ت- متهم برای مرتبه اول و یا حداکثر دوم مرتکب قاچاق از این نوع شده باشد (تبصره ۲ ماده ۲۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

۲- محدودیت در ارائه اسناد مثبت ابرازی: اسناد مثبت‌ای که افراد برای رفع ظن قاچاق می‌توانند ارائه بدهند واجد سه محدودیت است، محدودیت در ارائه نوع سند، محدودیت در زمان ارائه آن و محدودیت در مرجع ذی صلاح برای بررسی اسناد. از حیث نوع سند لازم است اصل آن ارائه شود و از طرفی باید ویژگی کالا از هر حیث از جمله نشان تجاری، کشور سازنده و تاریخ ساخت، وزن و... با سند گمرکی ارایه شده تطبیق کند. بنابراین اصولاً تصویر سند حتی تصویر برابر با اصل شده آن قابلیت پذیرش به‌عنوان سند مثبت را ندارد. مهلت تقدیم اصول این اسناد به مرجع رسیدگی‌کننده نیز «ده» روز از تاریخ طرح

^{۱۹} اعظمی چهاربرج، حسین (۱۳۹۳)، حبس، تعزیرات درس قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، به‌عنوان سازه و تدوین ص ۴۳.

پرونده در مرجع رسیدگی کننده است و نهایت این که با تشخیص مرجع رسیدگی کننده این مهلت حداکثر یکبار به مدت ده روز دیگر قابل تمدید است. به اسنادی که خارج از این مهلت ارائه شود و یا اصل سند نباشد و همچنین در مواردی که مشخصات ذکر شده در این اسناد با مشخصات کالا از هر حیث تطبیق کند و فاصله بین تاریخ صدور سند و تاریخ کشف کالا باتوجه به نوع کالا و نحوه مصرف آن متناسب نباشد؛ ترتیب اثر داده نمی شود (بند ۱ ماده ۵۲ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و ماده ۱۱۷ قانون امور گمرکی).

۲- الزامی بودن صدور قرار تأمین از نوع وثیقه: این الزام درخصوص پرونده‌های قاچاق درحالی است که در سایر جرایم و تخلفات، مرجع رسیدگی اختیار صدور هر کدام از قرارهای تأمین کیفری مندرج در قانون آیین دادرسی کیفری را حسب مورد دارا است. قانون‌گذار صدور قرار وثیقه در پرونده‌های دارای ارزش ریالی بیش از یکصد میلیون ریال و یا در مواردی که بیم اختفای ادله، فرار متهم یا تبانی وجود داشته باشد را الزامی دانسته است (تبصره ۲ ماده ۴۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

۳- لزوم استعلام قابلیت مصرف انسانی کالای سلامت: طبق بند ب ماده ۲۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مرجع رسیدگی کننده مکف است نسبت به استعلام قابلیت مصرف انسانی کالاهای سلامت موضوع این بند فقط از وزارت بهداشت اقدام کند. این مرجع نیز موظف است ظرف ده روز پاسخ دهد. نوع مجازات باتوجه به پاسخ متفاوت است.

۴- تکالیف مرتبط با اصل لزوم سرعت در رسیدگی: این موارد که از مصادیق سیاست کیفری افتراقی در رسیدگی به پرونده‌های قاچاق است عبارت‌اند از: تکلیف قوه قضاییه و سازمان تعزیرات به اختصاص شعبه ویژه (بند الف و ب ماده ۱۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). تعیین مهلت یک ماهه برای صدور رأی نهایی (ماده ۴۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). تعیین مهلت یک ماهه برای صدور رأی غیابی در پرونده‌های بی صاحب و صاحب متواری (ماده ۴۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). لزوم اعلام کتبی علت اخیر در صدور رأی (ماده ۴۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). استثناء صریح پرونده‌های قاچاق از اعمال تکلیف موضوع ماده ۲۸ قانون آیین دادرسی مدنی (تبصره ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق

کالا و ارز). تکلیف شعب تعزیرات حکومتی به پذیرش قرار عدم صلاحیت صادره از مراجع قضایی (تبصره ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز) و عدول از صلاحیت ذاتی (زیر ماده ۴۴ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). نبود امکان پذیرش اعتراض و رسیدگی به پرونده‌های تعزیرات در مراجع قضایی و دیوان عدالت اداری (تبصره ۲ ماده ۵۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). قطعیت آرای شعب بدوی تعزیرات تا سقف بیست میلیون ریال (ماده ۵۰ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). اعطای اختیار مراجع قضایی به شعب ویژه تعزیرات حکومتی (ماده ۴۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). تکلیف مرجع رسیدگی‌کننده به صدور دستور شناسایی و توقیف اموال متعلق به متهم در حدود جزای نقدی (ماده ۴۸ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز).

۲-۲-۳- جلوه‌های افتراقی شدن اجرای احکام پرونده‌های قاچاق کالای سلامت‌محور
 لزوم تشکیل کارگروه نظارتی به منظور تسریع در اجرای احکام پرونده‌های قاچاق کالا (بند ج ماده ۱۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). امکان وصول جریمه نقدی از محل فروش وثیقه‌های تودיעی یا اموال شناسایی شده محکومان (ماده ۶۰). تکلیف مرجع رسیدگی‌کننده به توقیف خودرو حامل کالا و پلمپ محل نگهداری که مشمول ضبط نیست، به منظور پیش‌بینی وصول جزای نقدی از محل فروش آنها (تبصره ۱ ماده ۲۰ و ۵ ماده ۲۲). لزوم تبدیل جزای نقدی موضوع پرونده‌های تعزیرات حکومتی به حبس توسط مراجع قضایی (تبصره ۱ ماده ۶۰). امکان تبدیل جریمه نقدی به حبس تا ۱۵ سال (قسمت اخیر ماده ۶۰). امکان وصول جزای نقدی مازاد بر حبس تبدیلی حتی پس از اتمام حبس (تبصره ۲ ماده ۶۰). لزوم ثبت اطلاعات محکومان تعزیرات و مراجع قضایی توسط واحدهای اجرای احکام در پایگاه اطلاعات محکومان قاچاق (ماده ۷۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). و اعمال محدودیت در فروش کالاهای قاچاق ضبط قطعی شده (ماده ۵۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). از جمله جلوه‌های افتراقی شدن اجرای احکام پرونده‌های قاچاق کالا اجرای احکام پرونده‌های قاچاق کالا است.

• نتیجه‌گیری و پیشنهادات

ضررهای ناشی از ورود و عرضه کالاهای قاچاق و اثرات سوء و مخرب آن بر اقتصاد و سلامت جامعه بر هیچ‌کس پوشیده نیست. بحث و بررسی پیرامون آسیب‌های ناشی از قاچاق کالا، زمانی اهمیت مضاعف پیدا می‌کند که مسئله مهم سلامت و امنیت غذایی مصرف‌کنندگان با مخاطره مواجه شود. توجه ویژه به ارزش‌هایی مانند حقوق اقتصادی مصرف‌کنندگان و فعالان حرفه‌ای، امنیت اقتصادی، حق بر تأمین امنیت شغلی، سرمایه‌گذاری و تجارت قانونی که قاچاق کالا آنها را مورد لطمه جدی قرار می‌دهد، موجب شد تا قانون‌گذار، بزه قاچاق کالا را از مصادیق «جرائم اقتصادی» محسوب و قانون و مقررات ویژه‌ای برای مقابله با آن وضع کند ولی موضوعات مهم‌تری مثل حق بر تأمین امنیت و سلامت مواد غذایی، بهداشتی و دارویی مصرف‌کنندگان و اثرات بسیار نامطلوب و ضررهای جسمی و جانی مترتب بر مصرف این نوع کالاها که به‌صورت قاچاق وارد می‌شوند، ضرورت اتخاذ سیاست کیفری افتراقی در قبال قاچاق کالاهای سلامت‌محور را نمایان می‌کند. این موضوع برای اولین بار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته و برخلاف گذشته که مقررات کیفری یکسانی برای برخورد با قاچاق کالا از هر نوع وجود داشته، درخصوص مقابله با جرایم و تخلفات قاچاق کالای سلامت‌محور با اتخاذ سیاست کیفری افتراقی با رویکرد سخت‌گیرانه در مقام بزه‌انگاری و پاسخ‌گذاری، مقررات شکلی و ماهوی متفاوتی را وضع و تصویب کرد. ولی با وجود گذشت بیش از سه سال از زمان تصویب این قانون و افزایش حجم کشف کالاهای سلامت‌محور قاچاق و تشکیل هزاران پرونده با این موضوع و تعیین مجازات‌های سنگین نقدی و حتی حبس، با توجه به حاشیه سود بالای قاچاق این محصولات، ملاحظه می‌شود طبق آمار ارایه‌شده توسط مسئولان امر همچنان سهم کالاهای قاچاق سلامت‌محور در بازار تا حدود ۹۰ درصد در برخی اقلام ذکر شده است، این در حالی است که به اذعان مسئولان مربوط کمتر از ده درصد این کالاها کشف می‌شود. با این توصیف لازم است به‌جای توسل به مجازات‌های سنگین که در جرایم اقتصادی منتهی به کسب نتایج مورد انتظار نمی‌شود،

با اصلاح سیاست‌های کلان اقتصادی (که به مزیت‌سازی برای قاچاق کالا می‌انجامد)، تسهیل واردات از مجاری رسمی، حذف موانع تعرفه‌ای، حذف انحصارها، فراهم آوردن محیط رقابتی با تولید کالاهای با کیفیت برای افزایش رقابت‌پذیری در اقتصاد ملی، تقویت سرمایه‌گذاری در بخش‌های تولیدی، فرهنگ‌سازی با هدف کاهش تقاضا برای مصرف کالاهای خارجی و ترجیح مصرف کالای تولید داخل، نظارت بیشتر بر ورود کالاهای سلامت‌محور به مناطق آزاد و خروج این کالاها از این مناطق به سمت سرزمین اصلی، حذف کالاهای سلامت از فهرست کالاهای مجاز برای ورود توسط ملوانان و سایر ذی‌نفعان دارای سهمیه‌های مربوط به تسهیلات مرزی و الزام به ورود کلیه کالاهای سلامت از مسیر گمرک با اخذ مجوزهای بهداشتی و استاندارد، توجه به وضعیت معیشتی مرزنشینان و افزایش ریسک و خطر‌پذیری ارتکاب قاچاق کالای سلامت از طریق مبارزه قاطع، پیگیری و فراگیر برای کاهش حاشیه سود قاچاق، توجه به وضعیت معیشتی مرزنشینان و در عین حال راهبرد پیشگیری به‌ویژه پیشگیری وضعی فن‌آورانه که فصل دوم قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز به آن اختصاص یافته است، مورد توجه جدی مسئولان مبارزه با قاچاق کالا قرار گیرد.

منابع

- ابراهیمی، شهرام و صادق‌نژاد نائینی، مجید (۱۳۹۳). تحلیل جرم‌شناسی جرایم اقتصادی. پژوهش حقوق کیفری. ۲(۵)، صص ۱۴۷-۱۷۴.
- اجتهادی، سیدعبدالمجید (۱۳۸۰). بررسی جرایم و مجازات‌های قاچاق کالا و ارز و شیوه رسیدگی به آن در حقوق کیفری ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی. پردیس فارابی دانشگاه تهران.
- احمدی، عبدالله (۱۳۴۹). حقوق کیفری قاچاق کالا و ارز. تهران: نشر میزان.
- اعظمی چهاربرج، حسین (۱۳۹۳). حبس، تعزیرات درس قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، به‌عنوان سازه و تدوین.
- بکاریا، سزار (۱۳۸۰). رساله جرایم و مجازات‌ها، محمدعلی اردبیلی (مترجم). تهران: نشر میزان.
- پاک‌نهاد، امیر (۱۳۸۸). سیاست جنایی ریسک‌مدار، تهران: نشر میزان.
- پاک‌نیت، مصطفی (۱۳۹۳). مبانی و آثار افتراقی شدن دادرسی کیفری، رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- پگی، چادوری و آلن، زیرمن (۱۳۹۱). نگرشی بر تولید و تجارت کالاهای جعلی و تقلبی. حبیب‌اله فصیحی (مترجم). فصل‌نامه اقتصاد پنهان. پاییز ۹۱، شماره ۱۳. صفحه ۱۱۵-۱۲۶.
- حسینی صدرآبادی، ایرج و آل‌عقیل، غلامرضا (۱۳۹۵). گزیده آراء قاچاق کالا و ارز. تهران: نشر طوی.
- دریانورد، وحیده (۱۳۹۳). علت‌شناسی جرم قاچاق کالا در پرتو نظریه خرده‌فرهنگ‌های مجرمانه (مطالعه موردی استان هرمزگان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- رایجیان‌اصلی، مهرداد (۱۳۸۴). بزه‌دیدشناسی حمایتی. تهران: نشر دادگستر.
- زراعت، عباس (۱۳۹۱). حقوق کیفری اقتصادی. تهران: انتشارات جنگل.
- سیفالیه، مراد (۱۳۸۷). قاچاق کالا در ایران، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- شمعی، مجد (۱۳۹۲). درآمدی بر جرم‌انگاری در جرم‌زدایی، تهران: انتشارات جنگل.
- صدری‌افشار، غلام‌حسین و نسرتین و نسترن حکمی (۱۳۸۷). تهران: فرهنگ معاصر فارسی.
- صفاری، علی (۱۳۹۱). مقالاتی در جرم‌شناسی و کیفرشناسی. تهران: جنگل.
- ظاهری، سمانه (۱۳۹۲). سیاست کیفری سخت‌گیرانه. تهران: نشر میزان.
- فصیحی، حبیب‌اله (۱۳۹۲). تأملی بر مخاطرات بهداشتی مصرف کالاهای قاچاق. دوفصلنامه بررسی‌های حقوقی (مجله تخصصی حقوق اقتصادی)، ۳(۵)، سال سوم، شماره ۵، صص ۷۵-۱۰۴.

- فصیحی، حبیب‌اله (۱۳۸۹). قاچاق دارو در ایران، نشریه اقتصاد پنهان، شماره ۱۰، پاییز ۸۸، صص - ۲۳.
- کار، مهرانگیز (۱۳۸۱). نخل‌های سوخته. تهران: انتشارات روشن‌گران و مطالعات زنان.
- گلی، رضا (۱۳۸۹). تخلفات گمرکی و قاچاق کالا. تهران: انتشارات دانشکده علوم اقتصادی.
- مجموعه قوانین و مقررات قاچاق کالا و ارز (۱۳۸۸). ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تهران: نشر میزان.
- محسنی، فرید (۱۳۹۲). سیاست جنایی مشارکتی ایران در مبارزه با قاچاق کالا با تأکید بر امور فرهنگی. دوفصلنامه بررسی‌های حقوقی (مجله تخصصی حقوق اقتصادی). ۳(۵)، صص ۲۳-۷۴، سال سوم شماره پنجم، بهار ۹۲.
- معین، محمد (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی معین. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مهدوی‌پور، اعظم (۱۳۹۰). سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزه‌کاری اقتصادی. تهران: نشر میزان، چاپ اول.
- مهدوی‌پور، اعظم (۱۳۹۲). تعقیب و تحقیق جرم اقتصادی، روش‌ها و ویژگی‌ها، دایره‌المعارف علوم جنایی و مجموعه مقاله‌های تازه‌های جنایی، کتاب دوم، نشر میزان، چاپ اول، صص ۵۱۷-۵۳۵.
- مهرا، نسرین (۱۳۸۸). تحولات کیفر در پرتو مکاتب کیفری و جرم‌شناسی. مجله مطالعات حقوقی، دانشگاه شیراز. سال اول. شماره ۱، صص ۱-۲۰.
- نجفی‌ابرنادادی، علی‌حسین (۱۳۹۵). درباره سیاست جنایی افتراقی، دیباچه ویراست چهارم درآمدی بر سیاست جنایی کریستین لازرژ، تهران: نشر میزان.
- نجفی‌ابرنادادی، علی‌حسین (۱۳۷۲). سیاست جنایی. مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی. سال دهم، شماره ۱۱ و ۱۲، صص ۳۹۵-۴۳۶.
- نجفی‌ابرنادادی، علی‌حسین (۱۳۹۵). کتاب دوم. تهران: میزان.
- وحیدی‌نیا، علی‌اصغر و دیگر همکاران (۱۳۹۱). طراحی یک برنامه جامع عملیاتی جهت مبارزه با اقلام آرایشی و بهداشتی در سطح عرضه، دوفصلنامه بررسی‌های حقوقی، ۲(۳)، سال دوم شماره سوم، صص ۱۳-۲۶.